ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 97, Ekim 2019, s. 409-431

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.36737>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
16.07.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.10.2019

Öğr. Gör. Gökçe SÜZGÜN

Bursa Teknik Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü
gokce.suzgun@btu.edu.tr

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE EKONOMİ ALANINDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ*

Öz

Milli Mücadelenin zafer ile sona ermesi iktisaden verilecek bir mücadelenin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bu bağlamda Türk Devleti'nin siyasi mevcudiyetinin güvence altına alınabilmesi için ekonomi alanına yoğunlaşmıştır. Ulusal egemenlik kavramı iktisadi egemenlikle birleştirilmiştir. Bu süreçte İzmir İktisat Kongresinde alınan Misak-ı İktisadi kararlarıyla kısmi liberal ekonomi politikası benimsenerek özel sektörün gelişimi amaçlanmıştır. Ulusal ekonominin temellerinin atıldığı bu dönemde Bursa, işletmelere sağlanan teşviklerden en çok yararlanan kentlerden biri olmuştur. Erken tarihlerden itibaren Atatürk'te Bursa'ya gerçekleştirdiği gezilerde yaptığı konuşmalarda Bursa'nın sahip olduğu ekonomik gelişim potansiyeline vurgu yapmış, Bursalıların bu yöndeki kabiliyetine olan inancını dile getirmiştir. 1930'lu yıllarda, ekonomide devletçiliğin uygulanması ve devletin ekonomiye müdahalesinin kurumsallaşmasıyla Bursa'da var olan işletmelerin yanında dokuma sektöründe faaliyet gösterecek iki büyük devlet fabrikası kurularak ekonomik dinamizm yaratılmıştır. Atatürk'ün, bu fabrikaların açılışını yapmak için Bursa'ya gerçekleştirdiği ziyaretler, genç Cumhuriyetin bağımsızlığını devam et-

* Bu makale "Atatürk'ün Bursa Gezileri ve Türk Devrimi'nin Bursa'ya Yansımaları" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

tirmesi noktasında iktisadi alanda kalkınmaya verdiği önemin ve kent olarak Bursa'nın potansiyeline olan inancının göstergesi olmuştur.

Anahtar kelimeler: Devrimler, Ekonomi, Atatürk'ün Yurt Gezileri, Bursa

ECONOMIC REVOLUTIONS IN THE EARLY REPUBLIC ERA AND ATATÜRK'S BURSA TRIPS

Abstract

Concluding of the National Struggle with the victory has been formation of commencing of a new war to be continued in economical area. Economy has been put forward in securing the polical existence of the state in this period and National Sovereignty concept has been united with the economical sovereignty. In this period development of private sector by adoption of partial liberal economy with the decisions of economical pact is aimed. Bursa has been one of the the most advantaged city from the encouragements provided to the enterprises in these years. Atatürk highlighted the evolution potential owned by Bursa and his belief about its ability in this direction in his speeches done during Bursa trips. Two big state factories have been established in textile sector besides currently existing plants and economical dynamism have been craeted by the years 1930s with the application of statism in economy and institutionalization of government intervention in the economy. Ataturks Bursa trips for inauguration of these factories have been indication of his given importance to economic development in sustaining the existence of the republic and potential of Bursa as a city.

Keywords: Revolutions, Economy, Ataturk's Home Trips, Bursa

GİRİŞ

Büyük bir zaferin kazanılması ile kurulan Türk Devleti, bu aşamadan itibaren ardılı olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntüye uğramış sosyal ve ekonomik mirasını da devralmıştır. Dolayısıyla Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasıyla elde edilen siyasi kazanımların sürekliliğinin sağlanması noktasında iktisadi mücadele ve kalkınma genç Türk Cumhuriyeti için bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sanayileşme öncelikli hedef olarak belirlenmiştir.

Bu bağlamda Cumhuriyetin erken yıllarından itibaren takip edilen ekonomik politikalara paralel olarak Bursa, sanayinin geliştiği Merkezlerden bir tanesi olmuştur. Devletin sanayi ile ilgili teşviklerin sağlanması noktasında önlemler alınması 1923 tarihinde toplanan İktisat Kongresinde kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda Cumhuriyetin ilk on yılında özel girişimlerin gelişimine önem verilerek devlet müdahalelerinden kaçınılmış, özel sektör desteklenmiştir. Bursa, işletmelere sağlanan teşvik ve imkânlardan en çok yararlanan kentlerden bir tanesi olmuştur. Bu doğrultuda kentte dokuma ve gıda başta olmak üzere sanayi alanında bir gelişim ve hareketlenme kendisini göstermiştir. Bu süreçte Atatürk'te erken tarihlerden itibaren Bursa'ya sıklıkla gerçekleştirdiği gezilerinde yaptığı konuşmalarında kent olarak Bursa'nın sahip olduğu ekonomik gelişim potansiyeline vurgu yapmış, Bursalıların bu yöndeki kabiliyetine olan inancını dile getirmiştir.

Ancak Bursa'da asıl önemli değişim ve gelişim Türkiye'de 1930'lu yıllardan itibaren devletçiliği esas alan yeni bir planlı kalkınma politikasının uygulamaya koyulmasıyla gerçekleşmiştir. Bu yıllarda kentte var olan küçük ölçekli işletmelerin yanında iki büyük devlet fabrikası kurularak ekonomik dinamizm yaratılmıştır. Bu süreçte Atatürk'ün, bu büyük sanayi tesislerinin açılışını yapmak için Bursa'ya yaptığı ziyaretler O'nun iktisadi kalkınmaya verdiği büyük önemin bir göstergesidir.

1923-1930 Yılları Arasında Atatürk'ün Bursa Gezileri Bağlamında Bursa'daki Başlıca Sanayi Kuruluşları

Kurtuluş Savaşının zafere ulaşması ile ortaya çıkan süreç, aynı zamanda Türk halkı için ekonomik alanda başlayacak yeni bir mücadeleyi de içeriyordu. Bu süreçte ülkesi uzun yıllar işgal altında kalmış ve elindeki neredeyse tüm iktisadi kaynaklarını yitirmiş olan Türk Milleti, istikbalinin güvencesi ve yeni kurulan Türk Devleti'nin İstiklalinin daimi olması noktasında ekonomik zaferler kazanmaya odaklanacaktı. Bu bağlamda 1923 yılı baharında genç Türk Devleti'nin takip edeceği iktisadi politikaların belirlenmesi amacıyla toplanan İzmir İktisat Kongresinde Mustafa Kemal'in ekonomi başlığının önemine dikkat çektiği görülmektedir. Kendisi kongrenin açılış konuşmasında, Ulusal egemenlik kavramının iktisadi egemenlikle birleştirilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Diğer yandan Milli mücadelenin kesin askeri zaferine rağmen bu tarihlerde barış anlaşmasının imzalanmamasının sebebini doğrudan ülkenin içinde bulunduğu iktisadi koşullardan kaynaklandığını, dolayısıyla siyasi ve askeri alanda kazanılan başarıların ne kadar büyük olurlarsa olsunlar iktisaden kazanılan başarılar ile desteklenmeksizin güçlü ve sürekli olamayacağını ifade etmiştir. Bu nedenle genç Türk devletinin ve onun hükümetinin programlarının iktisadi programlardan çıkarılmasının gerekliliğinin altını çizmiştir. (Yenal, 2013: 50)

Büyük zaferin kazanıldığı, yeni siyasi başarıların elde edildiği ancak nihai barış antlaşmasının henüz imzalanmadığı bir dönemde toplanan İzmir İktisat Kongresi, ülkenin içerisinde bulunduğu iktisadi yapının ortaya konulması, yeni kurulan Türk Cumhuriyetinin ekonomi alanındaki yol haritasının çizilmesi ve Türk Milletinin iktisadi bağımsızlık noktasındaki kararlılığının uluslararası camiaya gösterilmesi amacını taşıyordu. (İnan, 1989: 12)

Yeni Devletin iktisadi alandaki politikalarının belirlenmesi noktasında önemi bir dönüm noktası niteliğinde olan bu kongrede alınan karar "Misak-ı İktisadi" başlığı altında toplanmış ve ekonomik bağımsızlığı bir simgesi niteliğinde olmuştur. Ülke ekonomisinde etkin olan tüm meslek gruplarının temsilcilerini bünyesinde toplayan kongrede özellikle sanayinin geliştirilmesi noktasında belirlenen ilkeler gereğince Teşvik-i sanayi kanunun genişletilmesi, sanayiciye kredi sağlayacak bir bankanın kurulması, bu alandaki mesleki örgütlerin kurulması ve geliştirilmesi, kararları alınmıştır. Erken dönemde alınan bu kararlar, genç Türk devletinin iktisadi kalkınmasında özel sektör ağırlıklı, piyasa ekonomisine dayalı liberal bir modelin belirlendiğinin göstergesi olmuştur. Diğer yandan bu dönemde sanayiciye devlet desteğinin de sağlanması kararı alınmış, ancak devlet iktisadi alanda fiili bir müdahalede bulunmamıştır.

Erken Cumhuriyet döneminde özellikle 1923-1929 yıllarının kapsayan bu süreç kısmi liberalizm olarak adlandırılmışsa da ilerleyen dönemde takip edilecek ulusal iktisadi politikaların temelleri bu dönemde atılmıştır. Bu bağlamda ulusal iktisat politikaları gereğince genç Türk Devleti'nin kendi yeraltı ve yer üstü kaynaklarına dayanarak Milli sanayiye kurması amaçlanmıştır. (Yenal, 2013: 50)

Bu bağlamda Cumhuriyetin yeni kurulduğu dönemde hükümet tarafından ülke genelinde takip eden iktisadi politikalar ve kararların Anadolu'ya açılan kapı niteliğinde olan Bursa'yı da etkilediği görülmektedir. Öyle ki, o yıllarda Bursa'nın, Türkiye'nin üçüncü sanayi merkezi olması planlanmış, bu doğrultuda kent ekonomisinin ana öğeleri olan sanayi kuruluşları da 1927 tarihinde tekrar yürürlüğe konulan Teşvik-i Sanayi Kanunundan büyük oranda yararlanmışlardır. (Boykoy, 2014a: 228)

Mustafa Kemal'in İzmir İktisat Kongresi'nin hemen ardından bir yurt gezisine çıktığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilan edileceği tarihe kadar bu alanda kamuoyu oluşturma amacı taşıyan gezide Atatürk, Anadolu'nun önde gelen ekonomik merkezlerinden biri olan Bursa'ya Ağustos ayının otuz birinde gelerek on bir Eylül tarihine kadar konaklamıştır. Kentte kaldığı tarihler arasında Bursa'nın kurtuluş törenlerine de katılarak halkıyla bir araya gelen Mustafa Kemal, Bursalılara verdiği hitabetinde Bursa'nın ekonomik bir merkez olarak gelişiminde sahip olduğu zengin doğal kaynakların önemi üzerinde durmuştur. Özellikle Nilüfer Çayı başta olmak üzere çok sayıda su kaynağına sahip olan Bursa Ovasının, iktisadi alanda pek çok açıdan değerlendirilebilecek olan Uludağ ve Mudanya gibi merkezlerinin kentin ekonomik alandaki gelişimine yaptığı katkıyı vurgulamıştır. Hitabının devamında işgal yıllarını takiben Bursa'nın yatırımsız bırakılarak boşuna harcanan yüzyılların, yaşanan felaketlere karşı çaresizliğin bir simgesi haline geldiğini ifade etmiştir. Tüm bunlara rağmen Bursa'nın, ticaret, tarım, zanaat ve kaplıcalarıyla büyük bir potansiyele sahip olduğu ve kent olarak daha çok çalışmaya daha çok çabaya, fedakârlığa layık olduğunun altını çizmiştir. (Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1924)

Bursa İpekli Dokuma Fabrikası (İpek-iş)

İpek-iş, kurum olarak Erken Cumhuriyet Döneminde belirlenen ulusal iktisadi politika bağlamında alınan kararlar gereğince özel sektörün geliştirilmesi amacıyla Bursa'da açılışı yapılan ilk sanayi kuruluşudur. 1925 yılında çıktığı yurt gezisi kapsamında Mustafa Kemal, 22 Eylül- 8 Ekim tarihleri arasında Bursa'da kalarak kente dördüncü gezisini gerçekleştirmiştir.

Ülke içerisinde sanayicinin desteklenmesi amacıyla oluşturulan Türkiye İş Bankası'nın teşvikiyle Bursa'da dokuma alanında etkinlik gösteren sanayicileri bir araya getiren Bursa Dokumacılar Şirketi, Bursa İpekli Dokuma Fabrikası'nın kuruluşunu yapmıştır. Fabrikanın açılış töreni ise Mustafa Kemal'in 1925 tarihinde İki haftadan fazla devam eden Bursa gezisi sırasında gerçekleştirilmiştir. Temel atma töreninde Bursalılara seslenen Atatürk, Bursa'nın bütünüyle bir sanayii kenti olma yolunda önemli bir potansiyele sahip olduğunun altını çizerek kentte çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren fabrika sayısının artırılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu amaç ile gerçekleştirilecek iktisadi girişimlerin Bursalı sermayedarların ortak çalışması ve emeğiyle başarıya ulaşacağına olan inancını dile getirmiş ve bu bağlamda yapılacak ekonomik girişimlerin hükümet tarafından destekleneceğini açıklamıştır. (Vakit Gazetesi, 2 Ekim 1925, Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 4 Ekim 1925) Atatürk'ün Bursa'nın bir sanayi kenti olarak yükseltilmesinin gerekliliği noktasında yaptığı açıklamalarını, 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresinde alınan Misak-ı İktisadi kararları bağlamında değerlendirmek mümkündür. Diğer yandan Atatürk'ün bu hitabetinde Bursa yereline yönelik olarak yaptığı açıklamaların Erken Cumhuriyet Döneminde ülke genelinde takip edilen ulusal ekonomi politikasının paralelinde olduğu görülmektedir.

Bursa sanayisinde önemli kuruluşlardan bir tanesi olacak bu fabrika hakkında Bursa Dokumacılar Şirketi'nin önde gelenleri ve İş Bankası Bursa Şubesi Müdürü tarafından ayrıntılı bir biçimde bilgilendirilen ve hatta kurulacak fabrikanın planlarını inceleyen Atatürk, daha sonra

fabrikanın temel atma törenini gerçekleştirmiş, temele günün önemine dair hatıra eşyalar da bırakılmıştır. (Cumhuriyet Gazetesi, 2 Ekim 1925)

1927 yılı Ekiminde gerçekleştirdiği bir yurt gezisi sırasında bu kurumu tekrar ziyaret eden Atatürk, fabrikanın sahip olduğu dokuma tezgâhlarını inceleyerek kurumun işleyişine dair ayrıntılı bilgi almıştır. Ziyaretinin sonunda fabrikada üretilen kumaşların kalitesine dikkat çekerek kurumun işleyiş sistemine dair beğenisini dile getirmiştir. (BCA, 30.10.0.0./2.9.26.)

1929 tarihinde dünya genelinde yaşanan büyük buhranın Türk ekonomisinde ortaya çıkardığı sıkıntılı süreçten etkilenen Bursa İpekli Dokuma Fabrikası, 1930'lu yıllarda İş Bankası'nın da desteğiyle yeniden yapılandırılarak ismi İpek-İş olarak değiştirilmiştir. O yıllarda Bursa'nın önemli sanayi kuruluşlarından olan fabrika, 15 yün, 50 ipek tezgâhına sahipti. Yıllar içerisinde giderek daha da büyüyen İpek-İş fabrikası, Bursa'da erken dönemlerden itibaren özel teşebbüsün bir simgesi niteliğinde olmuştur. Öyle ki, ilerleyen süreçte fabrikanın Türkiye İş Bankası ile olan ortaklığına Galatalı tüccarlardan ve Bursalı iş adamlarından da katılanlar olduğu görülmektedir. (Boykoy, 2014a: 287)

Türkiye'nin önde gelen ipek üretim merkezi olan Bursa'da kurulmuş olması itibarıyla bu fabrika hammaddesini Bursa piyasasından toplamıştır. 1930'lu yıllarda ülke ekonomisinin içinde bulunduğu darboğaz nedeniyle ipek kozasının temini ve hammadde toplanmasında sıkıntılar yaşayan Bursa Dokumacılar Şirketi, koza üretiminin artırılması ve koza satışlarının üreticinin etkin biçimde içinde yer aldığı bir kooperatif tarafından düzenlenmesi, ürünlerin bir merkezden toplanmasının sağlanması noktasında Koza Tarım Satış Kooperatifler Birliğinin kurulmasını teşvik etmiştir. (Boykoy, 2014a: 287)

Türk-Japon İplik Fabrikası

Türk devletinin kurulduğu ilk yıllarda takip edilen iktisadi politikalar gereğince özel sektörün gelişimini teşvik edilmiştir. O yıllarda izlenen söz konusu politikaların Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olan Bursa'ya da yansıdığı görülmektedir. Bu süreçte kuruluşu gerçekleştirilen fabrikalardan bir tanesi de açılışı Ağustos 1929'da yapılan Türk-Japon İplik Fabrikası olmuştur. O yıllarda Japonya'nın ipekli dokuma alanında önemli isimlerinden Kont Otta-vi'nin İstanbul Milletvekili Memduh Bey ile yaptığı ortaklık ile kurulan fabrika, erken dönem Bursa'sının önde gelen sanayi kuruluşlarından olmuştur. (Akşam Gazetesi, 5 Ağustos 1929)

Fabrikanın Türk ortağı Memduh Bey, Bursa'da ipek üretimi ve ticaretinin Türkler tarafından yapılmasında örnek olan bir ailenin üyesidir. Dolayısıyla bu alanda donanıma sahip olan, birden çok yabancı dil bilen Memduh Bey, ülkede özel sektör ile kalkınmanın devlet tarafından teşvik edildiği bu yıllarda Bursa'da üretilcek ipeğin ihraç edilebilmesi hedefi ile yola çıkmıştır. Bursa'da yabancı ortaklı ilk kurum örneklerinden olan bu fabrikada ipek, iplik olarak üretilmenin yanında boya ve apre işlemlerine de tabi tutulmuş bütün kumaş haline getirilerek satışı yapılmıştır. (Boykoy, 2014a: 240)

Atatürk, 1931 yılının Ocak ve Mart aylarını kapsayan büyük ölçekli yurt gezisi sırasında Bursa'yı da ziyaret etmiştir. Bu ziyareti üzerine Bursa Belediyesi, Büyük Gazi'nin şerefine bir ziyafet düzenlemek istemişse de Gazi, bir denetim seyahati gerçekleştirmekte olduğundan kendisi için hiçbir harcama ve tören yapılmamasını istemiş, sadece halkın ihtiyaçlarını tespit ve tetkik için temaslarda bulunacağını belirterek yapılması planlanan ziyafeti iptal ettirmiştir. (Çanak, 2016: 130) Bu ziyareti sırasında Atatürk'ün denetlediği kuruluşlardan bir tanesi de Türk-Japon İplik Fabrikası olmuştur. Fabrikayı ziyareti süresince yöneticilerin ayrıntılı açıklamalarını

dinleyen Mustafa Kemal, ipek sanayi'nin geldiği seviyeyi bizzat görmüştür. (Çanak, 2016: 153) Ziyareti sonunda yaptığı açıklamada Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Bursa'da ipekli dokuma sanayiinin kısa süre içerisinde elde ettiği başarı üzerinde durmuş, kent olarak Bursa'nın sanayii alanındaki gelişiminin ülke genelinin iktisadi gelişimi üzerindeki önemine dikkat çekmiştir. (Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 6 Ocak 1931)

Yılmazipek Fabrikası

Lozan Barış Anlatması gereğince gerçekleştirilen Türk-Yunan nüfus değişimi ile ülkede iktisadi alanda girişimci eksikliği kendisini göstermiştir. Bu doğrultuda söz konusu açığın kapatılabilmesi noktasında I. Dünya Savaşından itibaren başlayan süreçte cephelerde yararlılık gösteren ordu mensuplarının bu alanda çalışmaya teşvik edildiği görülmektedir. Bursa yerelinde bu bağlamda teşvik edilen kişilerden biri de Kolsuz Faik Yılmazipek olmuştur. Yılmazipek, savaştığı cephelerde iki kolunu da kaybetmiş bir gazidir. Milli mücadelenin zafere ulaşması ardından ticaret alanında etkinlik göstermiş ve tuhafiyeye, hırdavat işi ile ilgilenmiştir. İlerleyen yıllarda Yılmaz Fabrikalarını satın alarak 1930'dan itibaren MFY Tekstil Aş'ı kurmuştur. (Kaplanoğlu, 2010: 87) Kuruluşundan itibaren kısa sürede ipekli dokuma alanında hızla gelişen bu kurum, Türkiye'de ilk kadın çorabını üreten fabrika olma özelliğini taşımaktadır. (Boykoy, 2014a: 241)

Antel Konserve Fabrikası

Cumhuriyetin ilk yıllarında İhsan Celal Antel tarafından Bursa'da kurulan bu fabrika, dönemin en çağdaş teknoloji özelliklerine sahip modern bir tesis olma özelliği taşıyordu. 1924 tarihine kadar aslen Bursa ile bir bağlantısı olmayan Antel, Almanya'da aldığı gıda kimyagerliği eğitimi süresince hocalarının yaptıkları tavsiyeler sonrasında Türkiye'de konservecilik alanında çalışılacak en verimli ve elverişli kentin Bursa olması dolayısıyla çalışmalarını burada başlatmıştır. Diğer yandan bu fabrika, ülkede bir Türk tarafından kurulan ilk konserve fabrikası olma özelliğini de taşıyordu. (Boykoy, 2014a: 299) Fabrika, ilk yıllarda kooperatif sistemi ile çalışarak yılda 35 bin kutu konserve üretmiştir. 1928 yılına gelindiğinde söz konusu üretim miktarının yaklaşık dört katı artarak 125 bine ulaştığı görülmektedir. (Kaplanoğlu, 2010: 50)

Konservecilik alanında geniş bir ürün yelpazesine sahip olan kurum, meyve, sebze, et, konserve salça ile komposto, reçel gibi pek çok ürünün üretimini gerçekleştirmiştir. (Bursa İl Yıllığı, 1934: 86) Ülke çapında 200 bin kutu konserveyi iç ithalat ile sevk eden konserve fabrikası döneminin önemli ekonomik girişimlerinden bir tanesi olmuştur. (Cumhuriyetin 15. Yılında Bursa, 1938: 69)

Celal Bey'in oğlu Afif Antel, o yıllarda fabrikaya ilişkin aktardığı gözlemlerinde konserveciliğin Celal Antel için iktisadi bir faaliyet olduğu gibi aynı zamanda bir hobi olduğunu fabrikada özellikle orijinal ürünlerin üretimine çalışıldığını ifade etmiştir. O yıllarda fabrikada kuşkonmaz ve enginar konservelelerinin yanında şeftali kompostosu gibi ürünlerde imal edilmiş, üretim sürecinde kimyasal maddeler kesinlikle kullanılmazken meyvelerin doğal lezzetinin korunabilmesi için işçilik maliyeti yüksek olmasına rağmen meyvelerin kabukları elle soydurulmuştur. Bu yıllarda konservenin kışı yazdan ayırmayan bir sanat eseri olduğu söylemi fabrikanın sloganı haline gelmiştir. Öyle ki, ilerleyen yıllarda üretimi yapılan konserveleler, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya da gönderilmiş, Büyük Gazi'nin fabrikanın ürünlerini takdiri dönem gazetelerinde yer almıştır. (Boykoy, 2014a: 300)

Uludağ Gazoz Fabrikası

Erken Cumhuriyet dönemi Bursa'sında "Keşiş Dağı Maden Suyu" ismi ile üretim yapan Hüseyin Sıtkı Ulusu 1926 tarihinde markasını "Uludağ" olarak değiştirmiştir. (Bursa il Yıllığı, 1934; 45) 1930 tarihine gelindiğinde Mehmet Hakkı Erbak, Nilüfer Gazoz fabrikasını kurmuş ve "Nilüfer" markası ile üretim yapmaya başlamıştır. Bir yıl sonra 1931'de Hakkı Bey'in oğlu Nuri Erbak tarafından Uludağ Gazozunun orijinal formülü bulunmuştur. Aynı yıl içerisinde Hüseyin Sıtkı ve Nilüfer Gazoz Fabrikası'nın sahibi Mehmet Hakkı Erbak arasında varılan anlaşma ile Erbak ailesi Uludağ Maden Sularını işletme iznini almıştır. Bu tarihten itibaren orijinal gazoz formülü "Uludağ" markası ile "Dünyanın En Nefis Gazozu" sloganıyla piyasaya sürülmüştür. (Boyko, 2014a:301) Diğer yandan kuruma 1931'de Reisi cumhur Gazi Mustafa Kemal tarafından Uludağ Maden Suları işletme imtiyazı ve Uludağ Maden Suları Şirketi'nin unvanında Türk ibaresinin kullanılma hakkı verilmiştir. (Kaplanoglu, 2010; 76)

Sayas Süt Tozu ve Buz Fabrikası

Süttozu ve Buz Fabrikaları Kolektif şirketi, 1930'lu yıllarda ülke genelinde takip edilen iktisadi politikalar gereğince özel sektör eliyle kurulan fabrikalardandır. Bursa'da kent sanayisinin gelişiminde önemli bir etkiye sahip olan ve dönemin Ekonomi Bakanı tarafından açılışı yapılan kurum, aynı zamanda Türkiye'nin ilk süt tozu fabrikası olma özelliğini de taşımaktadır. (Akkılıç, 2004; 83)

Pastörize yağ, süttozu, Hollanda tipi peynir, buz ve soğuk tutkal gibi ürünlerin üretimini ve pazarlamasını gerçekleştiren kurum ilerleyen süreçte gelişimini sürdürmüştür. (Akbulut, 1957; 50) Özel sektörün gelişimi bağlamında yeniden çıkarılan Teşvik-i Sanayi kanunundan yararlanarak üretimini genişleten kurum 1938 tarihinde sahip olduğu donanımı geliştirerek gravyer ve rokfor tipi peynir üretimi de gerçekleştirmiştir. Sahip olduğu soğuk hava tesislerinin yanında Bursa ve Balıkesir çevresinden hammadde toplayarak hayvancılığın gelişiminde de etkili olmuştur. Bünyesinde Danimarka'dan ithal edilen makinalar da bulunan tesis, yurt içinin yanında yurt dışından da ürün siparişi almıştır. (Bursa il Yıllığı, 1934; 73)

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ve Bursa'daki Uygulamalar

Bursa Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası ve Atatürk'ün Son Bursa Gezisi

Dünyada 1929 yılında ortaya çıkan büyük buhranın da etkisiyle Türk Devleti ülkenin iktisadi kalkınması noktasında sürdürdüğü özel sermayenin geliştirilmesi doğrultusunda takip ettiği anlayışı değiştirerek ekonomide devletin bilfiil etkin olduğu bir politikaya yönelmiştir. Bu bağlamda devletçilik ilkesine dayalı olarak hazırlanan "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı" 1934 yılında uygulamaya konulmuştur. Bu plan gereğince devletin gerçekleştireceği yatırımlarla dokuma, maden, selüloz ve kâğıt; seramik, şişe, cam; kimya alanlarında sanayii tesisleri kurulması kararı verilmiştir. (İnan, 1972: 15; Yenal, 2013: 87)

1930'lu yıllardan itibaren sanayinin geliştirilmesine yönelik olarak takip edilen devletçiliğe dayalı iktisadi politikalar ile gerçekleştirilen uygulamalar kent olarak Bursa'da da önemli değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Bu yıllarda kentte üretim yapan küçük işletmelerin yanında devlet girişimiyle dokuma sektöründe iki büyük sanayii işletmesi kurulmuştur. Bu sayede dokuma alanında gerçekleştirilen sanayii üretimi rekabetten korunduğu gibi ipliğin ve kumaşın üretiminde bütüncül tesislerden yararlanılması yoluna gidilmiştir. (Yaman, 1981-1984: 1697) Bu dönemde devlet desteğiyle gerçekleştirilen yatırımlar ön planda olmuşsa da iktisadi alanda hem özel sektörün hem de devlet fabrikalarının etkinlik gösterdiği bir yapı ortaya çıkmıştır.

(Boykoy, 2014a: 290) Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de takip edilen Devletçilik politikasına dayalı olarak uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın Bursa yerelindeki yansımalarının Bursa Merinos ve Gemlik Suni İpek Fabrikalarının olduğu görülmektedir.

Ülke sanayiinin geliştirilmesi yolunda devlet eliyle başlatılan ilk sanayii atılım dalgası içerisinde yer alan bu kuruluşların oluşumunda Nuri Demirağ görevlendirilirken 1935 yılında gerçekleştirilen temel atma töreninde Başbakan İsmet İnönü ve İktisat Bakanı Celal Bayar yer almışlardır. 72.000 m² büyüklüğünde bir alan üzerine yayılan kurum bünyesinde elektrik üretimi tesisleri, ambarları ve hatta hastane, kantin, sinema vb. merkezleri bulunduruyordu. Dönem şartları düşünüldüğünde oldukça büyük bir alanı kaplayan ve içerisinde pek çok tesisi barındıran bu fabrikanın inşa sürecinin yaklaşık iki buçuk yılı aldığı görülmektedir. (Boykoy, 2014a: 291)

Merinos koyunu yününün tekstil alanında hammadde olarak kullanılmasıyla yünlü kumaş üretimi için kurulan Bursa Merinos Fabrikası, yerli yapağının işlenmesinin ön plana çıkarılması ve ülke içerisinde kamgarn adı verilen yün ipliğini kullanan işletmelerin geliştirilmesiyle ulusal kumaş ve dokuma sanayiinin korunmasını hedeflemiştir. (İnan, 1972: 43)

Merinos Fabrikası, üretim sürecinde hammadde olarak kamgarn kullanılıyordu bu durum üretimin devamlılığı noktasında hammadde teminini önemli bir problem olarak ortaya çıkarmıştı. Söz konusu problem nedeniyle fabrikanın üretime başladığı ilk dönemde hammadde ithalatı yapıldığı görülmektedir. Ülkede kurulan sanayiinin yerli hammaddeye dayanması ilkesi gereğince kurulan fabrikaya hammadde temini noktasında ülke içerisinde Merinos koyunu yetiştiriciliği teşvik edilmiş, yerli yapağının üretim miktarının artırılması hedeflenmiştir. (Kurun Gazetesi, 3 Şubat 1938) Dolayısıyla Bursa ve çevresinde merinos koyunu yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması devlet tarafından takip edilen bir politika haline gelmiştir. Bu bağlamda merinos türü koyunların yetiştirilmesi için 1930’lu yıllarda Macaristan ve Almanya’dan koç ithali gerçekleştirilmiş, ülke içerisinde merinos yetiştiriciliği teşvik edilerek fabrikanın konumu güçlendirilmiştir. (Cumhuriyetin 15. Yılında Bursa, 1938: 106)

Bu yıllarda Türkiye’nin nüfusu, yaklaşık 10 milyondur, Avrupa’dan ithal edilen kumaşın tüketimi ise yıllık 500 bin metreyi bulmaktadır. Bu ciddi tüketim durumu karşısında Atatürk, teknoloji ile ilgili bakanı görevlendirerek merinos koyununun cins olarak en iyi nerede yetiştirilebileceğinin araştırılması emrini vermiştir. O yıllarda merinos koyununun yetiştirilmesi noktasında en elverişli merkez ise Yeni Zelanda’dır. Yapılan araştırmalar ve değerlendirmeler sonrasında Atatürk’ün talimatı ile hazırlanan rapor sonucunda Türkiye’de Mustafakemalpaşa ve Karacabey merinos koyunu yetiştiriciliği için en elverişli koşullara sahip bölge olarak belirlenmiştir. (Boykoy, 2014a: 291)

Kamgarn türü iplik üzerine çalışan Merinos Fabrikasının açılması ile birlikte ihtiyaç olan hammadde ithalatında oranı azaltmak ve yerli hammadde kullanımının oranını artırmak noktasında Bursa ve çevresinde merinos koyunu yetiştirme programı uygulanmıştır.

1935 yılı Kasım ayında Başbakan İsmet İnönü’nün katılımıyla temel atma töreni gerçekleştirilen kurumun adı Atatürk tarafından belirlenmiştir. İnönü, tören sırasında yaptığı konuşmada fabrikanın başarılı olacağı düşüncesini dile getirerek bu başarının uzun yıllar sürekliliğini koruyacağına dair inancını ifade etmiştir. Diğer yandan Atatürk’ün yeni kurulan fabrikaya olan yakın ilgisinden bahsetmiş, bu yeni işletme için yapılacak yerli hammadde üretiminin Bursa ve çevresine iktisadi canlılık getireceği üzerinde durmuştur. (Vakit Gazetesi, 29 Kasım 1935)

Merinos Yünlü Dokuma Fabrikası'nın Bursa merkezli olarak kurulmasında bu bölgenin su yapısının “Kamgarn” türünde iplik üretimine uygun olması, Bursa'nın yanında Balıkesir ve Çanakkale gibi çevrelerin iklim koşulları açısından elverişli olması ve fabrikada çalışan işçilerin düşük ücret alması gibi koşullar etkili olmuştur. (Kepecioğlu, 1938: 6-9)

1938 yılının 2 Şubat tarihinde açılışı Atatürk tarafından gerçekleştirilen ve bu tarihten itibaren üretime yönelik çalışmalarına başlayan Merinos Yünlü İplik Fabrikası'nın gelişim süreci 1930'lu yıllardan itibaren ülke olarak Türkiye'nin yakaladığı hızlı sanayii gelişimi ivmesine paralel olarak ilerlemiştir.

1938 yılının 1 ve 3 Şubat tarihlerini kapsayan Atatürk'ün son Bursa gezisinin aynı zamanda Merinos Yünlü Kumaş Fabrikası'nın açılış törenini de içine aldığını görülmektedir. Bursa'ya gerçekleştireceği son ziyareti öncesinde Mustafa Kemal' e 22 Ocak tarihinde Dr. Nihat Belger'in yaptığı muayene ile siroz hastalığı tanısı konulmuştur. Atatürk'e bu tanının konulmasından önceki süreçte Dr. Belger tarafından 1937'nin yaz aylarında muayene edilmesine rağmen hastalığın bulguları görülemediği. Ancak Belger'in yaklaşık altı ay sonra yaptığı ikinci muayenede hastalığa dair ilk teşhis konulmuştur. Teşhis, konulmasından bir gün sonra Dr. Neşet Ömer İrdelp tarafından Yalova'da yapılan muayenede kesin olarak doğrulanmıştır. (<http://atailkuyg.ege.edu.tr/files/atailkuyg/icerik/Erentakvimi.pdf>: 02.08.2019) Vakit kaybetmeden kesin tedavisine başlanılan Atatürk'e Yalova'daki kaplıca sularının yararlı olacağı düşünülmüştür. (Kocatürk, 2006: 567, Soyak, 2004: 697)

Mustafa Kemal'in Yalova'da kaldığı ve tedavisine devam edildiği süreçte olumlu sonuçlar alınmış, hatta hastalığın bazı belirtileri ortadan kalkmıştır. (Soyak, 2004: 698) Ancak Atatürk, doktorlarının hastalığın tedavisinin bir süre daha devam ettirilmesi yönündeki açıklamalarına ve ısrarlarına rağmen tavsiyelere uymayarak Bursa'ya olan son gezisi için yola çıkmıştır. Atatürk'ün 1938 yılı Şubat ayının ilk günü çıktığı bu gezinin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uyarınca Cumhuriyetin yaptığı en önemli yatırımlardan olan Bursa Merinos Fabrikası ve Gemlik Sun'ı İpek fabrikalarının açılış törenlerini de içerdiği görülmektedir. (Kocatürk, 2006: 568)

Mustafa Kemal'in Bursa'ya gerçekleştirdiği son ziyaretinde Bursalılar kendisini çok yoğun bir ilgi ve sevgi gösterileriyle karşılamışlardır. Gazi, Bursa'da adeta Büyük Zafer günlerinin yaşadığı günlere benzer bir sevincin yaşandığı 1 Şubat günü akşamı Otel Çelik Palas'ta verilen yemekte Vali Şefik Soyer ile yaptığı konuşmada Bursalıların kendisine yaptığı bu samimi ve içten karşılama gösterilerinden duyduğu mutluluğu ve heyecanı dile getirmiştir. (Soyak, 2004: 698)

Asım Us ile yaptığı görüşmede Bursalıların kendisine olan ilgisinden duyduğu mutluluğunu paylaşan Mustafa Kemal'in bu ilgi ve coşkuyu daha önceki süreçte düşman işgalinden kurtardığı Bursalıların bu gezi sırasında açılışını yapacağı fabrikalar sayesinde kazanacağı iktisadi gelişim ve refah ile açıkladığını görmeyiz. Konuşmasının devamında Cumhuriyet yönetiminin bu alandaki çalışmalarının devam edeceğini ifade eden Atatürk, yürütülen iktisadi politikanın kalkınma alanında ortaya çıkaracağı başarıya olan inancının altını çizmiştir. (Kurun Gazetesi, 2 Şubat 1938)

Çıktığı yurt gezileri sırasında Bursa'ya sıklıkla uğrayan Atatürk'ün iki senelik bir aradan sonra kenti tekrar ziyaretinde büyük bir coşku ve sevinç ile karşılanmış, Bursalılar, 1 Şubat gecesi büyük bir fener alayı oluşturarak Büyük Kurtarıcısının şehre gelişini bir bayram heyecanı ile kutlamıştır. Gazi, Otel Çelik Palas'ın önünde kendisine tezahürat eden Bursalıları defalarca

selamlamış, halka olan şükranlarını yaveri Celal Öner'i görevlendirerek iletmiştir. (Akgün, 1994: 9) Kurtarıcısına olan sevgi ve saygısını bu sayede her şekilde ifade eden Bursalılar marşlar söyleyerek fener alayı ile kentteki coşkuyu uzun bir süre devam ettirmişlerdir. (Kurun Gazetesi, 2 Şubat 1938) Merinos Fabrikasının açılışının yapılacağı günün sabah saatlerinden itibaren Bursalılar sokakları süslemiş, evler ve caddeler bayraklarla donatılmıştır.

Dönemin en büyük dokuma fabrikalarından biri olan bu tesisin açılışının altın anahtar ile yapan Atatürk, fabrikanın her bölümünü ayrıntılı bir biçimde inceleyerek makineler hakkında uzmanlar ve fabrikanın yöneticilerinden bilgi almıştır. (Önder, 1975: 101)

Mustafa Kemal, Devletçilik ilkesi doğrultusunda devletin Bursa yerelinde gerçekleştirdiği en önemli girişimlerinden olan bu fabrika hakkındaki görüş ve izlenimlerini şeref defterini imzalarken dile getirmiştir. Büyük bir yatırımla kurulan bu işletmenin ulusal sevinç ve dayanışmayı artıracaklarını ifade eden Atatürk, bu işletmenin Türkiye geneli ve Bursa yerelinin sanayi gelişimine kazandıracakları büyük ivmeye dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Sümerbank yöneticiliğine de teşekkür eden Atatürk, bu kurumun gelecekte kazanacağı başarıya olan inancını dile getirmiştir. (Atatürk Bursa'da, 1938: 17)

Fabrikanın açılış töreninin gerçekleştirilmesini takiben İktisat Bakanı Celal Bayar, planlanmasında etkili olduğu ve temellerini kendisi attığı bu işletmenin sahip olduğu donanım hakkında ayrıntılı bir açıklama yaparak fabrikanın çalışma sistemi, hedefleri ve esasları hakkında halkı aydınlatmıştır. (Ulus Gazetesi, 3 Şubat 1938)

Yaptığı açıklamalarda ayrıntılı bir biçimde bilgi vermeye özen gösteren Bayar'ın vurguladığı ve dikkat çektiği noktalar şunlar olmuştur:

- Ülke genelinde temelleri atılan işletmelerin en büyüklerinden bir tanesi olan Merinos Fabrikasının Atatürk tarafından adlandırılması sebebiyle diğerlerinden ayrı bir yerinin olduğu,
- Devletçilik ilkesi çerçevesinde planlanan ilk sanayi kalkınma hamlesince gerçekleştirilen en önemli yatırımlarından biri olan Merinos Fabrikasının sahip olduğu büyük hammadde ve işliği kullanma kapasitesi dolayısıyla ülkedeki diğer işletmelerden ayrı olduğu,
- Ülke genelinde kurulun tek kamgarn yünlü iplik fabrikası olması dolayısıyla bu işletmenin sanayimizde önemli bir hammadde ihtiyacını karşılayacağı, hammadde üreticileri olması dolması Bursa ve Çanakkale çevresinin de iktisadi kalkınmasında etkili olacağı,
- Bünyesinde bulunduracağı işçiler ile kent için yaratacağı istihdam potansiyeli ve işsizliğin azaltılmasına yapacağı katkıya dikkat çeken Bayar, özellikle Muradiye mahallesinde daha çok fabrikada çalışan ailelerin ikamet etmesi dolayısıyla burada küçük bir Merinos kentinin oluşacağını,
- Fabrikada gerçekleştirilecek iktisadi etkiliklerin yanında sosyal ve kültürel faaliyetlere de önem verilmek kaydıyla işçilerin çok yönlü gelişiminin amaçlandığı, (Altun, Ünlü, Kesriklioğlu, 2001: 137)

Sadece bir fabrika olmaktan öte çalışanları için aynı zamanda bir yaşam alanı olan Merinos Fabrikası, işçilere yaptığı önemli sosyal yardımlarla da ön plana çıkmıştır. Gıdadan giyime ulaşım ve evlenmeden ücretsiz tedaviye kadar çalışanlarının pek çok alandaki ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. Diğer yandan kurum, içinde bulunduğu fabrika alanına kreş, okul gibi binalar da inşa ederek çalışanlarının ihtiyacına yönelik kültürel hizmette vermiştir.

Merinos'un açılışının gerçekleştirilmesi sonrasında Atatürk, o günün akşamında Bursa Belediyesinin verdiği davete katılmıştır. Kendisi için düzenlenen bu özel davette devlet erkânı, yüksek rütbeli subaylar ve Orgeneral Fahrettin Altay ile bir araya gelmiştir. Toplantı sırasında

Bursa Belediye Başkanı, yaptığı konuşmada Bursalıların Atatürk'e olan şükranlarını dile getirmiş, konuşmasının ilerleyen noktalarında ise Mustafa Kemal'in Bursa Kaplıcaları Türk Anonim Şirketine sahibi olduğu payı ve II. Bursa gezisinde Bursa Belediye'sinin kendisine armağan ettiği büyük köşkü Belediyenin kendisine bağışladığını açıklamıştır.¹

Davette yapılan konuşmaların ardından Atatürk, Bursalılara son kez seslenmiş, kendisine gösterilen yoğun ilgi ve sevgi karşısındaki mutluluğunu dile getirerek şunları ifade etmiştir: “Değerli konuşmacı arkadaşlarımızın sözleri üzerimde büyük bir etki yarattı. Öyle ki bunu sözlerimle ifade edebilmek imkânı yok. Ancak kent olarak Bursa'yı ve Bursalıları seven ilk Türk ben değilim. Tarihte büyük ve güçlü birçok imparatorluk kurmuş olan Türkler de merkez olarak Bursa'ya dikkatlerini vermişlerdir. Bursa'nın kıymetini anlamış ve bunu ifade edebilmişsem çok mutluyum. Bursa, inkılap hayatımızda birçok zor zaman geçirmiştir. Ancak Bursalılar yetenek, azim ve kararlılıklarıyla bu zor zamanları kolaylıkla atlatmışlardır. Bugün bu mutluluğu bir kez daha Bursalılarla paylaşmak şansına eriştik. (Atatürk Bursa'da, 1938: 21)

1938 tarihinde Bursa'ya yaptığı son ziyaretinde kent halkı ile bir araya gelen, onların kendisine olan sevgi ve hayranlığını bir kez daha yaşayan ayrıca gezisi sırasında Bursa sanayisinin kalkınmasında ivme yaratacak olan iki devlet fabrikasının açılışını gerçekleştiren Mustafa Kemal, 3 Şubat'ta Mudanya limanından Ege Vapuruyla ayrılmıştır.

Gemlik Suni İpek Fabrikası ve Atatürk'ün Son Bursa Gezisi

Mustafa Kemal'in 1-3 Şubat 1938 tarihleri arasında gerçekleştirdiği son Bursa Gezisi sırasında açılışını yaptığı bir diğer fabrika da ismini bizzat kendisinin verdiği Gemlik Suni İpek Fabrikasıdır. 1 Şubat'ta Gemlik'e ulaşan ve hem kent hem de Gemlik Körfezi için büyük öneme sahip bu fabrikanın açılış töreninde Başbakan, İçişleri Bakanı ve Ekonomi Bakanı gibi devlet erkânının önde gelen kişileri de bulunmuşlardır. (Kurun Gazetesi, 1 Şubat 1938)

Bu gezi sırasında Yalova üzerinden Bursa'ya giriş yapan Atatürk, öncelikle Gemlik'e gitmiştir. İlçelerini ziyaret eden Büyük Gazi'yi görebilmek için ilçenin en ücra noktalarından ve çevre ilçelerden gelen köylülerin katılımıyla toplanan yoğun halk kitlesinin Mustafa Kemal'i büyük sevinç gösterileriyle karşıladığını görmekteyiz. Bu coşkun tablo dönemin kaynaklarında aktarıldığına göre şöyledir. Atatürk'ün Gemlik ilçesine ulaşmasıyla açılışını yapacağı fabrikanın düdüğü, büyük bir sevincin göstergesi olarak üç kez çalınmıştı. O sırada İstanbul'dan yola çıkmış olan Bursa Vapuru ve körfezde bulunun bütün gemilerin çaldığı düdük sesleri birbirine karışarak açılış için yapılacak törenin coşkun kutlamasına katılmışlardır. (Kurun Gazetesi, 2 Şubat 1938)

Açılış törenini takiben fabrikayı inceleyen ve fabrikanın uzmanlarından detaylı bilgi alan Atatürk, bu denetimin devamında fabrikanın hatıra defterini imzalamış, henüz açılışını yaptığı

¹ Bursa Belediye Başkanı Neşet Kiper'in okuduğu bağış mektubu şu şekildedir:

“ Bu defa Bursa'yı ziyaretim münasebetiyle Bursa'nın resmi ve hususi bütün teşekkülleri bu güzel şehrinizin bütün vatandaşları tarafından hakkımda izhar edilen sevgi ve saygıdan çok duygulandım. Modern bir zihniyetle ve temiz bir konforla vücuda getirilen Çelik Palas'ta beni konuklayan Bursalıların yüksek misafirperverliklerinden çok mütehasşis oldum. Burada Türk Milleti'nin siyasi ve medeni yükselişini gösteren yüksek deliller gördüm. Bundan mütevellid tahassüs ve teşekküllerimin sevgili Bursalılara iblağını rica ederim. Bursa Kaplıcalarının büyük ve medeni ihtiyaçlarından birini karşılayan Çelik Palas Otelinin, Bursa Belediyesi'nin de himmet ve muavenetiyle daha fazla inkişaf edebilmesini temin için bu otelin ait olduğu şirketteki 34.830 Türk liralık hissemi Belediyeye terk ediyorum. Aynı zamanda vaktiyle Bursa Belediyesi'nin 1923 tarihinde bana hediye etmiş olduğu otel bahçesine muttasıl köşkü de bütün müstemilatıyla kendilerine hibe ettim. Bu köşk otelin bir aneksi olarak kullanılacak ve Bursa Belediyesi bu köşkün bedelini takdir ettirerek şirketten o miktar hisse senedi mübayaa edecektir. Kemal Atatürk.”

bu fabrikanın Türk halkı için sağlayacağı yarara olan inancını ifade etmiştir. (Kurun Gazetesi, 2 Şubat 1938)

Bulunduğu coğrafyada çağdaş koşullara uygun modern bir teknolojiyle kurulan Gemlik Suni İpek Fabrikasının açıldığı tarih, Bursa sanayisi için adeta bir dönüm noktası olmuştur. Bu işletme, gerek sahip olduğu donanım gerekse kullandığı hammadde ile Bursa piyasasında bir değişimin kaynağı olmuştur. İpek böceğinden elde edilen doğal ipek ipliği değil, selülozdan üretilen floş ipliğini ipek ile karıştırarak hammadde olarak kullanan fabrika, ürettiği ürünün yapısı ile büyük bir fark yaratmıştır. (Aktar, 1996: 139)

Öyle ki, 1935 yılında temelleri atılan bu fabrika, 1940'lı yıllara ulaşıldığında dahi ulusal ipekli dokuma sektöründe suni ipek üretiminin %50'sinden fazlasını gerçekleştirmiştir. Diğer yandan Bursalı dokumacıların üretim sürecinde doğal ipek ipliğine olan mecburiyetlerinin ortadan kalkmasını sağlayarak sektörün gelişiminde etkili olmuştur. Ayrıca kurum, günümüzde Bursa'nın önde gelen ilçelerinden bir tanesi olan Gemlik'in başta ekonomi olmak üzere toplumsal ve kültürel alanlardaki gelişiminde de etkili olmuştur. (Yaman, 1981-1984: 1702)

Turizm ve Bursa Kaplıcalarının Islahı

Otel Çelik Palas'ın Kuruluşu

Eylül 1924 tarihinde Bursa'yı ziyaretinde Bursalılara seslenen Mustafa Kemal, Bursa'nın bir ticaret, zanaat ve şifa merkezi olduğunu ifade etmişti. (Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1924) Bursa, kent olarak sahip olduğu kaynak ve imkânları kullanarak iktisadi gelişimini sağlamalı ve ekonomik olarak kendini yeniden yapılandırmalı, böylece Anadolu'nun diğer merkezlerine örneklik etmeliydi. Bu bağlamda Bursa'nın tarihi ve turistik açıdan önemi, şehrin kısa sürede imarı ve yeniden düzenlenmesi noktasında içişleri bakanlığını 1930'lu yılların sonunda harekete geçirmiştir. Bakanlık, kentin imar planının o yıllarda İstanbul'un da imarını gerçekleştiren Mimar Prost tarafından yapılmasını istemiştir. Uzlaşmanın sağlanamaması halinde ise Bursa'nın şehir olarak imarı için uluslararası bir proje yarışması düzenlenmesi kararı alınmıştır. (BCA, 30.10.0.0/ 81.534.5.)

İktisadi üretim açısından ön plandaki gelişmiş bir ticari merkez olan Bursa, aynı zamanda erken dönemlerden beri önemini sürdüren bir sıcak su merkeziydi. Bu bağlamda imparatorluk yıllarından beri uzun zamandır bakımı yapılmayan ve kaynak olarak varlığı önemsenmeyen Bursa kaplıcalarının tekrar ele alınması kaplıcaların bakımdan geçirilerek ve gerekli onarımlarının yapılarak tekrar ıslah edilmesi görüşü ön plana çıkmıştır. Böylece Bursa'nın iktisadi gelişiminde hem sağlık hem turizm alanının etkili bir kaynak haline gelmesi amaçlanmıştır.

Bu bağlamda Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa Kaplıcalarının ıslah edilmesi, yenilenmesi ve iktisadi olarak işlerlik sağlayan önemli bir kaynak haline getirilmesi yolunda bazı tedbirlerin alındığı görülmektedir. Mustafa Kemal'in 1925 tarihindeki Bursa gezisinde Mısır Valiliği görevini yürütmüş olan Abbas Hilmi Paşa'nın kendisini ziyaretinde bu konu da görüşülmüştür. Buna göre Bursa'nın başlıca sıcak su merkezleri olan Çekirge ve Kükürtlü semtlerinde elverişli alanların belirlenerek satın alınması ve bu bölgelerde kaplıcaların inşa edilmesi noktasında Atatürk'ün de izni ile çalışmaların başlatıldığını görmekteyiz. (Vakit Gazetesi, 27 Eylül 1925)

1926 tarihinde kentin sıcak su tesisi potansiyelinin geliştirilmesi bağlamında Bursa Kaplıcaları Türk Anonim Şirketi'nin kurulması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıllarda Bursa kaplıcalarının yenilenmesi, yapılarının iyileştirilmesi ve sahip oldukları donanımın yeni-

lenmesine dair yapılacakların söz konusu şirket aracılığıyla gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Bu sayede Bursa'nın sahip olduğu doğal şartları, konumu ve kaplıcalarıyla Avrupa'nın pek çok merkeziyle turizm alanında yarışabilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda 1930'lu yılların sonuna gelindiğinde Bursa'da kaplıcaların ıslahına yönelik harcamaların 60 bin lirayı bulduğu görülmektedir. (Cumhuriyetin 15. Yılında Bursa, 1938: 19)

Resmi olarak 1928 tarihinde kurulan şirkette, Atatürk dâhil olmak üzere pek çok kişi de hisse sahibiydi. Bunlar arasında Celal Bayar ve Abbas Hilmi Paşa da bulunuyordu. (Boykoy, 2014b: 214) Şirket, Bursa'nın sıcak su kaynaklarının ve doğal maden sularını işletilmesinden sorumlu olmak ve bu kaynaklar üzerinde kurulacak modern donanımlı tesisleri kendisi ya da aracı ticari kuruluşlar ile verimli olarak işletmeyi amaçlamıştı. (Akyol, 2011: 3)

Modern şartlarda, şehri ziyaret eden Turistlerin ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayabilecek yeni donanıma sahip kaplıca tesisleri oluşturmak amacıyla Bursa Belediyesi'nin de teşviki ve katılımıyla kurulan bu şirket, kentin sıcak su kaynaklarıyla ön plana çıkmış olan Çekirge semtinde içinde modern koşullara sahip bir banyo bölümü de bulunan dinlenme tesisleri yaptırmıştır. (Bursa İl Yıllığı, 1934: 24) Bizzat Mustafa Kemal'in yönlendirmesi doğrultusunda kurulan bu otelin açılışını 1935 tarihinde yaptığını görmekteyiz.

Kaynaktan çıkan sıcak su ile kullanılan, etrafında hiç sütun bulunmaksızın oluşturulan görkemli kubbesiyle Roma Hamamları örnek alınarak inşa edilen Otel, hem geniş bir alana kurulması hem de kaynak olarak kullandığı sıcak suyun zengin içeriği dolayısıyla uzun yıllar hizmet vermek amacıyla oluşturulmuştur. Mimari tasarımı Gulio Mongeri tarafından altın oran kurallarına göre gerçekleştirilen Otel, dönem koşullarına göre Türkiye'de tek olma özelliğine sahiptir. (Boykoy, 2014a: 313)

Kurulduğu tarihten itibaren Bursa özelinde adeta bir marka haline gelen bu işletme, pek çok siyasetçi, iş adamı ve sanatçı tarafından tercih edilmiştir. Bu döneme tanıklık eden Muhittin Dinçsoy, Çelik Palas ile ilgili anılarını şu şekilde aktarmıştır: “Çelik Palas'ta George Usta adında Rus bir aşçı vardı. Fevkalade görgülü, cemiyet hayatı olan beyefendi bir insandı. Bursa'ya çok şeyler kazandırmıştır. Otel müdürleri ondan istifade ederlerdi. Her şeyi George Usta yapardı. George Usta kuralları iyi bilirdi, eskiden ceketsiz, kravatsız akşam yemeğine gidilmezdi. İtalyan orkestraları gelirdi Çelik Palas'a...” (Boykoy, 2014a: 313)

Yalova Kaplıcaları

Osmanlı Devletinin 19. yüzyılda Batı ile olan ilişkilerinde artış Türkiye'de hastalıkların tedavisinde termal suların kullanımına dair bilimsel yaklaşımların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. İlerleyen aşamada Türkiye'de termal suların hastalıkların tedavisinde kullanılmasına yönelik çalışmaların planlı bir biçimde yürütülmesinin Erken Cumhuriyet Döneminde başladığı görülmektedir. Bu anlayışın gelişmesinde Atatürk'ün geçirdiği böbrek rahatsızlığı nedeniyle 1918 yılında Karlsbad'ta geçirdiği kür döneminde edindiği izlenimin etkili olduğunu söylemek mümkündür. (Yüceer, 2014: 211)

Bu bağlamda Erken Cumhuriyet Döneminde oluşturulan sağlık mevzuatlarında termal sulara ve mineralli su kaynaklarına yönelik bir başlık oluşturulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Yalova'da var olan termal suların çağdaş koşullara sahip olan yeni donanıma sahip bilimsel bir sıcak su tedavi merkezine dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla pek çok bilim adamı Yalova'daki termal sularının bilimsel analizini gerçekleştirmiş, raporlar sunmuşlardır. Öyle ki, bilimsel alandaki çalışmalarını gerçekleştirmesi için Nihat Belger Fransa'dan özel olarak bizzat

Mustafa Kemal tarafından davet edilmiş ve çalışmalarını onun desteği ile yürütmüştür. Yalova Kaplıcalarının tarihi, geçmiş ve doğal kaynakları ile Cumhuriyeti temsil eden modern bir merkez haline getirilmesine yönelik çalışmalar etkili bir biçimde sürdürülmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin o zamana kadar ihmal edilmiş önemli kaplıca merkezlerinde çağdaş ve bilimsel bir yenilenme süreci başlatılmıştır. (Belger, 1948: 42)

Yalova termal sularının yenilenmesi ve Yalova'nın modern bir kaplıca merkezi olarak geliştirilmesine yönelik çalışmaların başlatılması özellikle Atatürk'ün 1929 yılında gerçekleştirdiği Bursa gezisi vesilesiyle başlatılmıştır. Bursa'ya ulaşım amacıyla Yalova'dan geçerek Orhangazi-Gemlik güzergâhını kullanan Atatürk, Yalova'da bu alandaki çalışmaların gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. (Belger, 1948: 42, Yüceer, 2014: 214)

1929 yılı Ağustosunun on dokuzuncu günü Dolmabahçe Sarayından Ertuğrul yatı ile ayrılan Mustafa Kemal, Yalova'ya kısa bir gezi gerçekleştirmiştir. Bu ziyareti sırasında Şükrü Kaya, Kılıç Ali gibi önemli isimlerin de kendisine eşlik ettiği görülmektedir. Yalovalıların yoğun ilgisi ve sevinç gösterileriyle karşılanan Atatürk, kaplıcaları ziyaret ederek tesislerin yenilenmesi ve modernize edilmesine dair incelemelerde bulunarak uzmanlardan ayrıntılı bilgi almıştır. Buradaki termal suların bilimsel analizine dair raporlar kendisine sunulmuş ve ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. (Yüceer, 2014: 221)

Gezisi sırasında Yalova'da bulunan Baltacı Çiftliğinde² çalışmalarını sürdüren Mustafa Kemal, aynı günün akşamında yine yoğun sevgi gösterileri arasında yatına dönmüştür. Atatürk'ün Yalova'nın modern bir termal merkez haline gelmesi amacıyla yaptığı bu ziyaret ile birlikte Yalova Kaplıcalarının uluslararası alanda hak ettiği noktaya ulaşabilmesi hedefi ile çalışmalara başlanmış, dönemin kaynaklarında bu çalışmalar için ihtiyaç duyulacak finansmanın milli bankalar ve hükümet tarafından karşılanacağı ifade edilmiştir. (Vakit Gazetesi, 23 Ağustos 1929)

Mustafa Kemal'in, 20 Ağustos günü, yine Yalova'ya gelmesi ve kendisine İçişleri Bakanı ve Maliye Bakanı gibi devletin önemli kademelerindeki kişilerin eşlik etmesi Yalova'daki kaplıcalara yönelik incelemelerin devam ettiği ve Cumhurbaşkanının, Yalova'nın modernize edilmesine yönelik çalışmaları bizzat yönlendirdiğinin bir göstergesidir. (Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ağustos 1929) İskelede Kocaeli Valisi ve Bursa Valisi Fatin Bey, Halk Fırkası Müfettişi Doktor Cemal, Bursa Milletvekili Seniha Bey tarafından karşılanan Mustafa Kemal, Yalova'da Millet Çiftliği³, kaplıca ve Kuru Köyü⁴'ne bir gezinti gerçekleştirdikten sonra, halkın tezahüratları arasında Yalova'dan ayrılmıştır. (Akşam Gazetesi, 22 Ağustos 1929)

Dağ Turizmi ve Uludağ

Kış sporları söz konusu olduğunda Uludağ'ın erken dönemlerden itibaren ön plana çıkan bir merkez olduğu görülmektedir. Belirtilmelidir ki, 1925 yılı Eylül ayında Bursa Vilayeti Coğrafya Cemiyeti Başkanlığından alınan yazı ve teklif ile Genel Kurmay Başkanlığının da bu teklifi uygun bulması ardından Keçiş Dağı'nın adı "Uludağ" olarak değiştirilmiştir. (BCA,

² Baltacı Çiftliği Köşkü: Yalova kaplıcalarının bulunduğu yerde bulunan köşk, Termal Köşk olarak adlandırılmakta olup mimar S. Hakkı Erdem tarafından inşa edilmiştir. Yalova'yı iyi bir dinlenme merkezi olarak gören Atatürk, Yalova gezileri sırasında sık sık bu köşte misafir olmuştur. (Önder, 1988: s.56; Ötgin, 2007: 73)

³ Millet Çiftliği Köşkü, 1929 yılında Atatürk adına kurulmuş sonrada millete mal edilen Yalova Millet Çiftliğinde Atatürk için yaptırılmıştır. İki katlı kâğıt küçük bir yapı olan bu bina daha sonraki yıllarda Atatürk'ün emriyle kaydırılmıştır. Halk arasında 'Yürüyen Köşk' olarak ta bilinmektedir. (Önder, 1988: s.56; Ötgin, 2007: 76)

⁴ Kuru Köyü: Yalova ili sınırları içerisinde yer alan Çınarcık'a yakın bir beldedir.

30.10.0.0/66.440.8) Cumhuriyet döneminde özellikle dağcılık sporu, geliştirilme çabası içinde olunan bir alan durumunda olmuştur. Bu bağlamda Uludağ'ın merkez olarak geliştirilmesine yönelik çalışmalar Bursa Valisi Fatin Güvendiren tarafından 1927 yılında başlatılmıştır. (Cumhuriyetin 15. Yılında Bursa, 1938: 161)

Bursa'da turizmin geliştirilmesi noktasında Uludağ'ın bir kış sporları merkezi haline getirilmesi önemliydi. Bu doğrultuda Bursa Dağcılık Kulübünün 1933 tarihinde kurulması ile çalışmaların başlatıldığı görülmektedir. Saip Bey'in başkanlığında çalışmalarını yürüten kulüp, Uludağ eteklerindeki belirli bölgelerde sığınakların oluşturulması da dâhil olmak üzere güvenlik önlemlerinin alınmasında etkili olmuş, bu çalışmalara yönelik teçhizatın kısa sürede tedarik edilmesini sağlayarak kış sporlarının geliştirilmesinde büyük bir katkı sahibi olmuştur. Diğer yandan Uludağ'ın kış turizmine yönelik konaklama alanında cevap veremediği ihtiyaçları temin etmek amacıyla Belediye ve Cumhuriyet Halk Fırkası Bursa Şubesi tarafından Uludağ'a yapılmasına karar verilmiş, inşa edilecek otelin konumunun belirlenmesinde Dağcılık Kulübünün hazırladığı raporlardan yararlanılmıştır. İlerleyen yıllarda bu dağ turizminin gelişimi için gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda Uludağ Oteli'nin modernizasyonunda 44 Bin lira harcanmıştır. Bunun yanında Kirazlıyayla bölgesinde bir dağ evi kurulmuş ve bu bölge de bir de postane oluşturulmuştur. (Bursa İl Yıllığı, 1934: 18; Cumhuriyetin 15. Yılında Bursa, 1938: 21)

SONUÇ

İmparatorluk yıllarında genel olarak yatırım yapılmayarak doğal ve ekonomik kaynakları atıl bırakılan Bursa, Cumhuriyet döneminde sahip olduğu ekonomik potansiyel dolayısıyla gelişimine önem verilen ve uygulanan ekonomik politikaların odağında yer alan önemli bir kent konumunda olmuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde özellikle 1930'dan itibaren takip edilen iktisadi politikaların devletçilik ilkesine dayanması devletin ekonomiyi bizzat yönlendirmesi sonucunu doğurmuştur. Türkiye'nin kendi hammadde kaynaklarına dayanarak sanayi tesislerinin kurulması ve geliştirilmesini hedefleyen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı gereğince Bursa'da kurulan Merinos ve Gemlik Suni İpek Fabrikalarının ülkede dokuma sanayinin geliştirilmesi ve kalkındırılması noktasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Atatürk'ün, bu önemli sanayi kuruluşlarının açılışı yapmak için Bursa'ya yaptığı geziler, kendisinin Cumhuriyetin güçlenmesi ve varlığını sürdürmesi noktasında iktisadi kalkınmaya verdiği önemin bir göstergesidir.

1922'de Bursa'ya gerçekleştirdiği ilk gezisinde Bursalılara, Milli Mücadelenin ardından millet olarak her alanda kalkınacakları ve özellikle ülkenin iktisat alanında gelişme sağlayacağına dair inancını ortaya koymuştur. İlerleyen süreçte 2 Şubat 1938 tarihinde Bursa'ya gerçekleştirdiği son ziyaretinde Mustafa Kemal, erken dönem Cumhuriyet ekonomisinin iki büyük sanayi kuruluşu olan Merinos ve Gemlik Suni İpek Fabrikalarının açılışlarını yaparak Bursalılara verdiği bir sözü daha tutmanın mutluluğunu yaşamıştır.

Dolayısıyla Bursa, Atatürk'ün siyasi zaferlerin kalıcı olması yolunda ekonomik zaferlerin kazanılması hedefi doğrultusunda sahip olduğu kaynakları değerlendirip harekete geçirerek kalkınmış ve Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmiş merkezleri arasında yerini alarak, Anadolu'daki diğer kentlere örneklik etmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv ve Resmi Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Kodu: 2-9-26. “Cumhurbaşkanı Atatürk'ün çıktığı yurt içi gezisinde uğradığı il ve ilçeler ile karşılaşması ve incelemeleri.”

BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Kodu: 81-534-5. “Bursa imar planının Prost tarafından veya proje yarışması açılarak yaptırılması”

BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Kodu: 66-440-8 “Bursa'daki Keşişdağı isminin Uludağ'a çevrilmesi”

Bursa İl Yıllığı, (1934), Bursa Belediyesi Neşriyatı, 1934.

Sürelî Yayınlar

Akşam, 5 Ağustos 1929.

Akşam, 22 Ağustos 1929.

Cumhuriyet, 12 Eylül 1924.

Cumhuriyet, 2 Ekim 1925.

Cumhuriyet, 20 Ağustos 1929.

Cumhuriyet, 21 Ağustos 1929

Hâkimiyet-i Milliye, 6 Ocak 1931.

Hâkimiyet- i Milliye, 4 Ekim 1925.

Hürriyet, Akyol, Cahit, “Çelik Palas Yeniden Doğdu”, 2011.

Kurun, 1 Şubat 1938.

Kurun, 2 Şubat 1938.

Kurun, 3 Şubat 1938.

Vakit, 27 Eylül 1925.

Vakit, 2 Ekim 1925.

Vakit, 23 Ağustos 1929

Vakit, 29 Kasım 1935.

Ulus, 3 Şubat 1938.

Telif Eserler

Akbulut, Rükneddin, (1957), Her şeyi ile Bursa, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.

Akgün, Necati, (1994) Son Yüz Yılın Bursa Olayları ve Anıları, Prestij Yayınları, Bursa.

Akkılıç, Yılmaz, (2004,), Atatürk ve Bursa, Burdef Yayınları, Bursa.

Aktar, Ayhan, (1996), “Bursa’da Devlet ve Ekonomi” (Ed.) Engin Yenal, Bir Masaldı Bursa, s.139, İstanbul.

- Altun, Metin, Ünlü, Hasan, Kesriklioğlu, Fatma, (2001), Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- Atatürk Bursa'da, (1938), Bursa Halkevi Neşriyatı, Bursa.
- Belger, Nihat Reşat (1948), “Su Şehri Bursa”, (Der. Vedat Nedim Tör-Şevket Rado), s.42-46, İstanbul.
- Boykoy, Seher (2014), “Cumhuriyet Döneminde Bursa Ekonomisi”, (Haz. Erdoğan Bilenser) Prusia'dan Bursa'ya, ss. 224-246, İstanbul.
- Boykoy, Seher, (2014), “Bursa Kaplıcalarının Islahına Yönelik Bir Girişim: Bursa Kaplıcaları Türk Anonim Şirketinin Kurulması”, Sağlık ve Su Kültürü, İstanbul. ss.201-226.
- Çanak, Erdem, (2016), “Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Y.4, S.23, ss.128-178.
- Cumhuriyetin 15. Yılında Bursa, (1938), Cumhuriyet Halk Partisi Neşriyatı, Bursa.
- İnan, Afet, Ayşe, (1972), Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İnan, Afet, Ayşe, (1989), İzmir İktisat Kongresi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kaplanoğlu, Raif, (2010), Bursa'nın Alamet-i Farikaları, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Bursa.
- Kepecioğlu, Kamil, (1938) “Türkiye’de Merinos Koyunları”, Uludağ- Bursa Halkevi Dergisi, S.16, ss.6-9, Bursa.
- Kocatürk, Utkan, (2006), Doğumundan Ölümüne Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Önder, Mehmet, (1975) Atatürk'ün Yurt Gezileri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Önder, Mehmet, (1988), Atatürk Evleri ve Atatürk Müzeleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Ötgün, Ömer, (2007), Atatürk Evleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Soyak, Hasan Rıza, (2004), Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Yaman, Yücel, (1981-1984), “Bursa”, Yurt Ansiklopedisi, C.3, Anadolu Yayıncılık, ss.1697-1702, İstanbul.
- Yenal, Oktay, (2013), Cumhuriyet'in İktisat Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul
- Yüceer, Saime, (2014), “Yalova Termal Kaplıcaları ve Mustafa Kemal Atatürk”, Sağlık ve Su Kültürü, İstanbul. ss.211-221.

Online Kaynaklar

- Akçiçek, Eren, “Atatürk'ün Sağlık Takvimi” <http://atailkuyg.ege.edu.tr/files/atailkuyg/icerik/Erentakvimi.pdf> (02.08.2019)

Ekler

Ek 1

1 Ekim 1925 Mustafa Kemal, İpek- İş Fabrikası'nın açılışında hatıra defterini imzalıyor.

Ek 2

1930'lu Yıllar. Mustafa Kemal, Bursa'da özel sektöre ait bir fabrikayı denetliyor.

Ek 3

19 Ocak 1933-Mustafa Kemal İpek-İş Fabrikasını ziyaret ediyor.

427

Ek 4

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Ekim 1925, s.1. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in İpek-İş fabrikasının açılış töreninde yaptığı konuşmasının bir örneği.

Ek 5

19. I. 1933
İpek-İş Fabrikasının
da gördüklerimden
çok sevinç duy-
düm.
Gazi M. Kemal

19 Ocak 1933- Mustafa Kemal'in İpek-İş Fabrikasının hatıra defterine yazdıkları.

Ek 6

28 Kasım 1935-Merinos Fabrikasının temel atma töreni sırasında İsmet İnönü, Bursa Valisi Şefik Soyer

Ek 7

2 Şubat 1938-Atatürk, Merinos Fabrikasının açılışını gerçekleştiriyor.

Ek 8

2 Şubat 1938- Atatürk'ün son Bursa Gezisi

Ek 9

1930'lu yıllar Merinos Fabrikasından bir görünüş

Ek 10

Gemlik Suni İpek Fabrikasından bir görünüş

Ek 11

	Gezi Tarihi
1.Gezi	17-29 Ekim 1922
2.Gezi	20-24 Ocak 1923
3.Gezi	31 Ağustos-11 Eylül 1924
4.Gezi	22 Eylül-8 Ekim 1925
5.Gezi	22 Mayıs-13 Haziran 1926
6.Gezi	15 Temmuz 1927
7.Gezi	1-9 Ekim 1927
8.Gezi	27 Ağustos 1928
9.Gezi	21-23 Ağustos 1929
10.Gezi	4-5 Ocak 1931
11.Gezi	7 Ağustos 1931
12.Gezi	17-19 Ocak 1933
13.Gezi	5-7 Şubat 1933
14.Gezi	4 Mayıs 1934
15.Gezi	9-11 Ağustos 1934
16.Gezi	15-17 Temmuz 1935
17.Gezi	6-8 Haziran 1936
18.Gezi	1-3 Şubat 1938

Atatürk'ün Bursa Gezileri Kronolojisi